

ใบความรู้ที่ ๒ เรื่อง วัฒนธรรมดนตรีไทยสมัยอยุธยา

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง ที่มาความสำคัญสร้างสรรค์เพลงไทย

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๒ เรื่อง วัฒนธรรมดนตรีไทยสมัยอยุธยา

รายวิชา ศิลปะ (ดนตรี-นาฏศิลป์) รหัสวิชา ศ๒๓๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

วัฒนธรรมดนตรีไทย

วัฒนธรรมของดนตรีไทย ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งในหลักศิลาจารึก หนังสือวรรณคดี และเอกสารทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุค ซึ่งจะศึกษาประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ด้านเครื่องดนตรี ด้านวงดนตรี และด้านบทเพลง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สืบเนื่องต่อมาในสมัยศรีอยุธยา จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เมื่ออาณาจักรสุพรรณภูมิ ซึ่งปกครองโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เริ่มมีความเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับอาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง เป็นเหตุให้อาณาจักรสุพรรณภูมิสามารถแผ่อิทธิพลครอบคลุมพื้นที่ไปตลอดจนคาบสมุทรลพบุรีแทนอาณาจักรสุโขทัย โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงย้ายศูนย์กลางการปกครองมาสร้างเมืองหลวงใหม่ชื่อว่า “กรุงศรีอยุธยา” และสามารถรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับกรุงศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ.๑๙๘๑ ซึ่งเป็นราชธานีอยู่นานถึง ๔๑๗ ปี จนถึง พ.ศ.๒๓๑๐ ย่อมเป็นการแสดงถึงความมั่นคงเข้มแข็งของบ้านเมืองในทุก ๆ ด้าน เป็นต้นว่า การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งด้วยเหตุแห่งการรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับกรุงศรีอยุธยา ศิลปะวิทยาการที่มีอยู่ในสมัยสุโขทัยจึงเกิดการประสมประสานกัน และสืบทอดต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาดนตรีไทยเจริญขึ้นมาก ประชาชนนิยมเล่นกันอย่างแพร่หลาย เครื่องดนตรีในสมัยนี้ก็ได้นำตั้งแต่สุโขทัย แต่ได้มีการปรับปรุงรูปร่างและการประสมวงดนตรี มีการคิดเครื่องดนตรีเพิ่ม เช่น จะเข้ ทำให้ในสมัยอยุธยานี้มีเครื่องดนตรีครบทุกชนิด

ด้วยความเจริญทางด้านดนตรีไทยในสมัยนี้ ทำให้ประชาชนนิยมเล่นดนตรีกันอย่างมากมาย ประชาชนมีความสามารถทางการเล่นดนตรีและเล่นกันจนเกินขอบเขตแม้แต่ในเขตพระราชฐาน จนกระทั่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ต้องมีกฎหมายตราห้าหมื่นห้าพันห้าร้อยห้าสิบห้าว่า “...ห้ามร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ ดิดกระຈប់ปี ดิดจะเข้ ตีโหมทับ ในเขตพระราชฐาน...”

เครื่องดนตรีไทยในสมัยอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กล่าวได้ว่า เครื่องดนตรีไทยที่ใช้เล่นกันในสมัยนี้ก็คือ เครื่องดนตรีที่ใช้เล่นมาตั้งแต่กรุงสุโขทัยนั่นเอง แต่ได้พัฒนาการให้ดีขึ้นทั้งในด้านรูปร่าง ลักษณะ คุณภาพของเสียง

และการนำมาประสมเป็นวงดนตรี รวมทั้งวิธีการบรรเลงก็คงมีความประณีตขึ้นกว่าแต่ก่อน และมีเครื่องดนตรีบางชนิดเพิ่มขึ้นจากเดิมในสมัยสุโขทัย ตามข้อความในกฎหมายเทียรบาล ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๑ ขลุ่ยเพียงออ

ที่มา : <https://sites.google.com/site/narissara44472/prapheth-pea-blowing>

เป่าขลุ่ย หมายถึง การบรรเลงดนตรีประเภทเครื่องเป่า ซึ่งมักทำด้วยไม้ไผ่ ลักษณะรูปร่างยาวเป็นทรงกระบอก ด้านบนเจาะเป็นรูสำหรับเป่าลมเพื่อให้เกิดเสียง และมีรูเปิด-ปิด เพื่อให้เกิดเสียงสูงต่ำตามต้องการ ซึ่งในสมัยนี้คงเป็นขลุ่ยขนาดกลาง ปัจจุบันเรียกว่า “ขลุ่ยเพียงออ”

เป่าปี่ หมายถึง การบรรเลงเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าที่ต้องใช้ลิ้น ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ทำจากวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่ง (ไทยเราใช้ใบตาล) มาสวมใส่สำหรับเป่าให้เกิดการสั่นสะเทือนของลิ้นทำให้เกิดเสียง ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องดนตรีของไทยแท้ เพราะจากการศึกษาค้นคว้า ไม่พบว่าเครื่องดนตรีชาติอื่น ๆ มีรูปร่างลักษณะ ระบบการไล่เสียง หรือสำเนียงเช่นเดียวกับปี่ของไทย ส่วนคำว่า “เป่าปี่” ที่กล่าวถึงนี้ สันนิษฐานว่าเป็นการบัญญัติครอบคลุมปี่ทั้ง ๓ ชนิดของไทย ได้แก่ ปี่นอก ปี่ใน และปี่กลาง

ภาพที่ ๒ ชนิดของปี่ไทย

ที่มา : shorturl.at/dvGW7

สือซอ หมายถึง การบรรเลงซอ คำว่า “ซอ” ที่ระบุไว้ในกฎหมายเทียรบาลนี้ คงเป็นซอด้วงและซออู้ เพราะหากพิจารณาตามสภาพการณ์ในสมัยนั้น ซึ่งเล่นดนตรีกันอย่างสนุกสนานและแพร่หลาย จนต้องบัญญัติไว้เป็นกฎหมายห้ามกันอย่างนี้ ย่อมเป็นเครื่องดนตรีที่เล่นได้ไม่ยาก สามารถหาได้ง่ายและพกพาสะดวก จึงสันนิษฐานว่า “ซอ” ที่ระบุไว้ หมายถึง ซอด้วงและซออู้ แต่ที่บัญญัติว่า “ซอ” เท่านั้น คงเพื่อให้ครอบคลุมถึงซอสามสายและซออื่น ๆ

ภาพที่ ๓ ซอด้วง
ที่มา :

<https://sites.google.com/site/muibangna/sx-dwng>

ภาพที่ ๔ ซออู้
ที่มา

<http://khluidshop.lnwshop.com/product/6/ซออู้>

ติดจะเข้ หมายถึง การบรรเลงจะเข้ ซึ่งเป็นเครื่องดีดประเภทหนึ่ง แต่เดิมเครื่องดีดของไทยมี พิณน้ำเต้า พิณเพี้ยะ และกระจับปี่ ส่วน “จะเข้” คงมีวิวัฒนาการมาจากพิณ เพราะเวลาดีดพิณนั้นต้องถือขึ้น ดีดนาน ย่อมเกิดความเมื่อยล้า จึงวางพิณลงแล้วดีดบนพื้นแทน ต่อมาจึงได้ปรับปรุงให้เหมาะกับการดีดกับ พื้นโดยไม่ต้องถือไว้แบบเดิม แรกเริ่มจะเข้มีรูปร่างอย่างไรไม่ปรากฏแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่า คงมีลักษณะ รูปร่างเหมือนกระจับปี่ แล้วไทยนำมาปรับปรุงจนมีลักษณะเช่นปัจจุบัน แล้วเรียกว่า “จะเข้”

ภาพที่ ๕ จะเข้

ที่มา : <https://www.shattingermusic.com/เครื่องดนตรี-จะเข้.html>

ติดกระจับปี่ หมายถึง พิณชนิดหนึ่ง ที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มี ๔ สาย เหตุที่เรียกเครื่องดนตรีนี้ว่า กระจับปี่ เพราะเพี้ยนมาจากคำว่า “กัจฉปิ” ซึ่งเป็นภาษาชวา และเพี้ยนมาอีกต่อหนึ่งจากคำว่า “กัจฉปะ” เป็นภาษาบาลีแปลว่า “เต่า”

ภาพที่ ๖ กระจับปี

ที่มา : <https://sites.google.com/a/samakkhi.ac.th/kheruxng-dntri-thiy-3-2/kheruxng-dntri-prapheth-did/1-kracabpi>

ตีโทนทับ หมายถึง กลองที่ซึ่งด้วยหนังหน้าเดียว ใช้ตีกำกับจังหวะในวงดนตรีไทย มีด้วยกัน ๒ ชนิด

๑. โทนชาตรี ตัวกลองทำด้วยไม้ เวลาตีใช้มือหนึ่งตีและอีกมือหนึ่งปิดเปิดท้าย เพื่อช่วยให้เกิดเสียงตามต้องการ ใช้กับวงปี่พาทย์ชาตรี ตีประกอบการแสดงละครโนราและหนังตะลุง

๒. โทนมโหรี ตัวกลองทำด้วยดินเผา กลองชนิดนี้ใช้ตีเฉพาะวงเครื่องสาย และมโหรี จึงเรียกว่า “ โทนมโหรี ” ใช้คู่กับรำมะนา

นอกจากมีเครื่องดนตรีที่เกิดขึ้นในสมัยนี้แล้ว ก็ยังมีระนาดเกิดขึ้นในสมัยนี้เช่นกัน ซึ่งอาจารย์สุดจิตต์ วงษ์เทศ (๒๕๒๙) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ระนาดนั้น แต่เดิมคงมาจากกรับ ที่ให้เสียงสูงต่ำไม่เท่ากัน เนื่องมาจากขนาดและน้ำหนัก ไม้ที่ถูกเหลาแตกต่างกัน จึงเกิดเป็นเสียงต่าง ๆ มีผู้เข้าใจว่าเป็นความพยายามของชาวบ้านที่ไม่มีเงินซื้อหาโลหะมาทำฆ้อง จึงได้คิดระนาดไม้ที่เกิดเสียงแทนฆ้อง

ดังนั้นในยุคของกรุงศรีอยุธยาจึงปรากฏเครื่องดนตรีครบทุกประเภท ดังนี้

เครื่องตี ได้แก่ กระจับปี จะเข้ พิณเพี้ยะ พิณน้ำเต้า

เครื่องสี ได้แก่ ซอสามสาย ซออู้ ซอด้วง

เครื่องตีไม้ ได้แก่ ระนาด (เอก) กรับพวง กรับคู่

เครื่องตีโลหะ ได้แก่ ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องคู่ ฆ้องชัย ฆ้องโหม่ง ฉิ่ง ฉาบ มโหรีทีก และกังสดาล

เครื่องตีหนัง ได้แก่ ตะโพน ทับ (โทน) รำมะนา กลองทัด กลองตุ๊ก บัณเฑาะว์ กลองชาตรี

และกลองมลายู

เครื่องเป่า ได้แก่ พิณณูชัย แตรวง แตรสังข์ ปี่ใน ปี่นอก ปี่กลาง (อาจมีพวกปี่มอญและปี่ชวาด้วย) และขลุ่ย

วงดนตรีไทยในสมัยอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ศิลปะวิทยาการมีความเจริญรุ่งเรืองและกว้างขวางออกไปกว่าแต่ก่อนมาก ด้านดนตรีไทยก็มีเครื่องดนตรีเพิ่มขึ้น จึงได้นำมาประสมกันเป็นวงดนตรีขึ้นอีก ๓ ประเภท ดังนี้

๑. วงมโหรีเครื่องหก เป็นวงที่ขยายมาจากวงมโหรีเครื่องสี่ ภายหลังจากวงมโหรีเครื่องสี่เป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จึงได้พัฒนาขยายตัวขึ้นจนกลายเป็นวงมโหรีเครื่องหก โดยมีเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาคือ ขลุ่ยเพียงออ และรำมะนา

วงมโหรีเครื่องหก ประกอบด้วย กระจำปี ซอสามสาย และขลุ่ยเพียงออเป็นเครื่องดำเนินทำนอง ส่วนฉิ่ง โทน และรำมะนานั้น เป็นเครื่องกำกับจังหวะในวง

ภาพที่ ๗ วงมโหรีเครื่องหก

ที่มา : <https://sites.google.com/site/xeklaxsnkhumeuxngthiy/home/prawati-dntri-thiysmay-sukhothay?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1>

๒. วงเครื่องสาย สันนิษฐานว่า เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายส่วนใหญ่ ทั้งจะเข้ ซอด้วง และซออู้ มีผู้คิดประดิษฐ์ขึ้นใช้ในสมัยนี้ จึงได้นำมาผสมกันเป็นวงดนตรีไว้สำหรับราชกรัณฑ์ได้บรรเลง เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่การรวมวงกันในสมัยนั้น คงไม่มีชื่อเรียก และยังไม่มีการเรียบเรียงแบบแผนดังเช่นปัจจุบันสุดแต่ว่าใครจะมีเครื่องดนตรีชนิดใดมาประสมวง เป็นต้นว่า ซอด้วง ซออู้ จะเข้ กระจำปี ขลุ่ย ฉิ่ง ฉาบ โทน ตรงกับข้อความในกฎหมายเตียรบาล สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การประสมวงของชาวบ้านดังกล่าวนี้ มิได้นำซอสามสายเข้ามาร่วมด้วย แม้ว่าจะเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายเช่นเดียวกัน เพราะว่า ซอสามสาย เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในวงขับไม้ สำหรับบรรเลงในพระราชพิธีเท่านั้น เช่นเดียวกับเครื่องดนตรีบางชนิด เช่น บัณเฑาะว์ ปี่ฉม หรือกลองชนะ จึงไม่นำมาบรรเลงร่วมกัน

๓. วงปี่พาทย์เครื่องห้า เป็นวงดนตรีที่มีรากฐานมาจากวงปี่พาทย์เครื่องห้าในสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่า เมื่อมีผู้คิดค้น “ระนาด” ขึ้น จึงได้นำมาผสมในวงให้เกิดความสมบูรณ์และไพเราะยิ่งขึ้นกว่าเดิม

แต่ยังคงเรียกปี่พาทย์เครื่องห้า (ไม่นับรวมฉิ่ง) ซึ่งประกอบด้วย ปี่ใน ๑ เล้า ระนาด ๑ ราง ฆ้องวง ๑ วง ตะโพน ๑ ใบ และกลองทัด ๑ ลูก หน้าที่ของวงปี่พาทย์เครื่องห้า นั้น ยังคงใช้สำหรับการประโคม และบรรเลง ประกอบการแสดงโขนละครเช่นเดิม

ภาพที่ ๘ วงปี่พาทย์เครื่องห้าในสมัยอยุธยา

ที่มา : https://hs2kvo.blogspot.com/2014/08/blog-post_12.html

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เรามีการประสมวงดนตรีชนิดใหม่เกิดขึ้น ๑ วง คือ วงเครื่องสายส่วนวงมโหรีเครื่องหกและวงปี่พาทย์เครื่องห้า นั้น เป็นวงที่ได้พัฒนาสืบมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

เพลงไทยในสมัยอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เหตุการณ์บ้านเมืองสงบสุข มีเวลาร้องรำทำเพลงสนุกสนานถึงขนาดออกกฎหมายเพียรบาลขึ้นเพื่อห้ามบรรเลงดนตรีในเขตพระราชฐานดังกล่าว เพลงไทยในสมัยนี้จึงเกิดมากมาย มีหลักฐานเชื่อได้ว่า มีเพลงในอัตราจังหวะสองชั้นเกิดขึ้นมากมายหลายเพลง ทั้งนี้เพราะสมัยอยุธยามีการแสดงประเภทโขน ละครและหนังใหญ่ ซึ่งต้องอาศัยดนตรีทั้งสิ้น

เพลงจึงต้องปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับท่ารำ และการบรรเลงขับกล่อม นอกจากนี้สมัยอยุธยา ยังนิยมการเล่นเพลงเรือ เพลงดอกสร้อย สักวา โดยเฉพาะการเล่นสักวา เป็นการนำไปสู่การร้องเพลงประเภทอัตราสามชั้น

การแยกประเภทเพลงสมัยอยุธยานั้น จำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. เพลงประกอบการขับร้อง มี ๕ ประเภท ได้แก่ เพลงดัมมโหรี เพลงเกร็ด การขับเสภา การเล่นดอกสร้อยและการเล่นสักวา

๒. เพลงบรรเลงล้วน มี ๒ ประเภท ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ และเพลงเรื่อง

๓. เพลงภาษา หมายถึง เพลงไทยที่เลียนแบบทำนองเพลงและสำเนียงของชาติต่าง ๆ มักใช้บรรเลงประกอบตัวละครตามชาตินั้น ๆ

ความเจริญรุ่งเรืองทางด้านดนตรีไทยและเพลงไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยามีทั้งด้านการคิดสร้างเครื่องดนตรี และบทเพลงประกอบโขน ละคร ขึ้นมากมาย ซึ่งก็ได้มีการนำเอาเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ เข้ามาเล่นผสมกันจนเกิดวงดนตรีไทยขึ้น ๓ ประเภท คือ วงปี่พาทย์ วงมโหรี และวงเครื่องสาย นับว่าเป็นยุคศิวิไลซ์แห่งการดนตรีไทยที่ปัจจุบันสามารถเทียบเคียงศึกษาได้จากหลักฐานต่าง ๆ ในแต่ละยุค จึงเป็นพัฒนาการแห่งศิลปวิทยาที่ได้มีการคิดค้นสั่งสมสร้างสรรค์ ตกทอดเป็นมรดกตราប់ต่อยุคเรื่อยมา

แหล่งอ้างอิง

สงบศึก ธรรมวิหาร. (๒๕๔๕). *ดุริยางค์ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัสนีย์ เเปลี่ยนศรี. (๒๕๖๑). *พินิจดนตรีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์